

БУТТЯ НАШОЇ ДІАСПОРИ: УКРАЇНЦІ САТУМАРСЬКОГО ПОВІТУ (РУМУНІЯ)

Протягом десяти днів місяця жовтня була приємна нагода взяти участь у роботі етнологічної експедиції в українських селах Сатумарського повіту. А це зовсім поряд із нашим Виноградівським районом. Українці сіл Микула, Тарна Марє, Чуперчен, Думбрава гостинно зустрічали науковців, що цікавляться їх життям, традиціями, культурою.

Насамперед, що впадає у вічі - українці старшого покоління невтомно плекають традиційну культуру власного народу. Це - використання української мови у повсякденному спілкуванні, дотримання святкової календарної обрядовості, традиційна кухня. Жінки старшого покоління навіть церкву відвідують у традиційному вишиваному вбранні. А яких пісень співала нам у Думбраві Ірина Северя (1932 р.н.)!

Місцеві українці жваво розповідали нам про "лісну", яка обміняла дитину в жінки, про зlodіяння босоркань, про повітрулю та "нечистое". Федір Онція познайомив нас із секретами ремесла по дереву, українськими трудовими традиціями в агрокультурі. А Марія Гриздак (1933 р.н.) детально розповідала про кросна, виготовлення та фарбування білизни та верхнього одягу. Навіть пожалкувала, що зараз немає подібного. Через те і люди хворобливі, бо носять синтетичну одягу, наголошувала пані Марія.

Цікаво було також почути розповіді очевидців про події 40-х років ХХ ст. на Мараморощині. Про діяльність угорської адміністрації в Мараморощині, зlodіяння над єврейським населенням, протиріччя із угорцями та рух за воз'єднання з Україною. Ці свідчення ще виразніше доповнюють налітру наукових студій вчених-істориків Люби-Ірини Горват та Миколи Вереша.

Крім традиційної культури нас цікавили проблеми етнокультурної ідентифікації та оцінки міжетнічних стосунків українцями цього регіону. Приємно відзначити, що українці толерантно ставляться до всіх етногруп, що там проживають. Це - румуни, угорці, цигани. Типове явище - румуно-українські шлюби. Наприклад, українець Петро Данко із с.Тарна Марє одружений на румунці. Проте не зрікається українського походження. Говорить, що "аж по-душі, то частіше розмовляю по-нашому". Деякі літні жінки та чоловіки досить важко спілкуються румунською мовою. Адже прибули вони із Марамороща, де представлені компактні ареали проживання українців в межах української етнічної території (села Вишівська Долина, Русково, Кривий, Красна, Луг, Поляна та ін.).

Що надзвичайно вразило, відсутність такого (розрекламованого серед білянаукових кіл) "закарпатського синдрому" як русинство. Місцеві українці на запитання про їхню національність (етнічне походження)

однозначно відповідають: "ми - руські, українці", "говоримо по-руськи, по-українськи". Тобто, вони ототожують поняття "руський" і "українець", як два етноніми єдиного етносу. Кожен місцевий українець чітко розмежує "руських" (українців) і "руських" (росіян, "тих, що у Москві"). Опитані українці навіть не підозрюють, що вони розмовляють діалектом та говірками української мови. Вони просто впевнені, що розмовляють саме українською мовою. Приємно було дізнатись, що українці дивляться програми телеканалів УТ-1, 1+1 та Інтер, називають телеведучих по прізвищам.

Звісно, що буття українців за межами України приводить до окремих труднощів в етнокультурному житті. Офіційні, фахові та часто вживані терміни вони вживають румунською мовою. Наприклад, "струнгар" (токарь), "гата" (готовий), "речесмынт" (перепис населення) і т.д. Навіть лічити місцевим українцям легше румунською мовою. Зрозуміло, що це природний процес - наслідки тривалого перебування в іноетнічному середовищі, в іншій системі семантичних та когнітивних структур. З іншого боку, багато в чому вони і виграють. Адже вільно розмовляють двома, трьома мовами (українською, румунською, угорською). Ряд опитаних володіли російською, польською, чеською, італійською, французькою мовами. Головне - через трудову практику в інтернаціональних колективах, роботу за кордоном (Чехія, Бельгія, Італія).

Приємно відзначити, що у всіх населених пунктах українці активно обговорюють проблеми власного етнокультурного розвитку. Чи це стосується українського дитсадка, чи церкви із українською мовою богослужіння, чи проблеми вивчення української мови у місцевих школах. Діти, із шалким бажанням вчитись, показували український "Буквар". З одного боку, відчував гордість через українство за кордоном, з іншого - переживав проблему відсутності кваліфікованих педагогічних кадрів для маленьких українців та українок.

Слава Богу, що є справжні патріоти власного народу, які вирішують проблеми етнокультурного буття українців Сатумарського повіту. Це - Михайло Мачока (голова повітової організації Союзу українців Румунії), Микола Семенюк (секретар організації), Люба Горват (голова міської організації). Життєва наснага їх лідерства організовує місцеве українство в рамках діяльності Союзу українців Румунії. Про їхню організаторську роботу доброзичливо відкликаються українці - жителі сіл Сатумарського повіту.

Які ж умови етнокультурного життя української національної меншини в Румунії? Часописи "Український вісник", "Наш голос", "Вільне слово", щорічник "Обрії" (українською мовою) та "Кур'єрул українців" (румунською мовою) висвітлюють реалії буття українців Румунії, знайомлять із багатою спадщиною української національної культури, закликають українського читача не цуратись рідного слова, рідної мови, культури. Крім цього, під егідою Союзу українців Румунії протягом 1995-

2001 рр. з'явилося 38 книг з белетристики, історії, філології. Це праці Степана Ткачука (голови Союзу українців Румунії), Івана Арделяна, Михайла Волощука, Магдаліни Ласло-Кушок, Івана Ковача, Михайла Михайлока, Івана Робчука та ін.

Українці мають також нагоду слухати радіопередачі українською мовою. Проте, порівняно із захистом етнокультурних запитів румунів Закарпатської області, українці Сатумарського повіту не мають власних телепередач рідною мовою. Надзвичайно цікаво було б побачити українські програми на місцевому телебаченні. Пишались власною телеведучою, як у нас на Закарпатті-ведучою румуномовних телепередач, чарівною Анжелікою Дан.

Десять днів експедиції промайнули швидко. Хочеться також згадати про дружнє товариство, колектив дослідницької роботи. Насамперед, це координатор проєкту-експедиції Люба-Ірина Горват, радник у Міністерстві культури Румунії Ярослава Колотило, професор університету м.Клуж-Напока Іван Семенов, студентка-філолог цього ж університету Віоріка Лаврюк. Цікаво та корисно було співпрацювати, обмінюватись досвідом із співробітниками Музею історії та культури м. Сату-Маре. Це враження від майстерності фахівця у галузі народної архітектури Золтана Товта та дискусії з питань етнографічної мозаїчності румунського етносу із Марою Лобонц. І надзвичайно (як на мене, спеціаліста-етнолога) захоплюючі бесіди із Аліною Асталош із проблем теорії етносу, порівняльної етнографії та соціальної антропології. Зокрема, цікаво було почути фаховий аналіз проблеми закарпатських "волохів" (нащадків переселенських груп циган із Трансільванії др.п.XVIII ст.) та порівняти українську та румунську етнологічні школи у висвітленні чинників складання та функціонування етнічних спільнот у просторі та часі (проблеми етнології).

Накінець, потрібно зауважити, що місцеве українство прагне дедалі більше підтримувати обопільні та паритетні стосунки із матір'ю-Україною. Сподівається на співробітництво в галузях матеріальної та духовної культури. Адже угорська, німецька та інші національні меншини набагато краще захищені з боку праматірньої держави. Тому, потрібно констатувати, що результати нашої спільної експедиції становлять як науковий, так предметно-практичний інтерес з точки зору подальшого налагодження тісного співробітництва між Румунією та Україною в духовно-культурній сфері нашого буття.

Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. - (Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2000. - 310с.)

Значні зміни в соціально-політичній та етнонаціональній сферах буття нашого суспільства є результатом дії системоутворюючого чинника. Це-фактор державності українського етносу. Тому, дедалі вагомого значення набуває проблема осмислення цих процесів та явищ в контексті наукового аналізу.

Плюралізм методик дослідження (генетичний, структурно-функціональний, конструктивний, міждисциплінарний підходи) помножений на наукову екрупульозність сприяв появі добротної монографії М. Дністрянського "Україна в політико-географічному вимірі". Насамперед, що заслуговує уваги, виважений науковий аналіз дослідника розвінчує міфи спекулятивної геополітики в стилі К.Гаусгофера та О.Дугіна. Автор чітко розмежував предмет політичної географії та геополітики, як близьких, але не тотожних дисциплін. Якщо геополітика-прикладна дисципліна, що вивчає різні аспекти політичної діяльності, то політична географія є наукою про територіальні особливості політичних об'єктів, явищ і процесів. Саме в такому ракурсі М. Дністрянський детально характеризує політико-географічне минуле та реалії українського етносу, України.

Власне такий підхід (в аспекті політичної географії) засвідчує безпідставність поділу "цивілізацій" на основі релігійної традиції (А.Тойнбі, С.Гантінгтон). Адже високий ступінь узагальнення та абсолютизація окремих аналогій та фактів привела С.Гантінгтона до обґрунтування "лінії розколу" між західною та східною християнською цивілізаціями, що вододілом проходить по території України. М.Дністрянський зауважує, що регіональні відмінності України не є цивілізаційно-протилежними на ґрунті конфесійної ідентичності. Таке моделювання майбуття української державності є умовним в силу дії етнічного фактора. Адже життєва снага феномену етносу наразі проявляє дедалі активну етноконсолідаційну роль. Особливо це проявляється в середовищі молодшої генерації позбавленої совкової психології минулої епохи.

Автор переконливо доводить практичне значення та перспективність цілеспрямованого заселення південних областей України, організованого повернення на батьківщину українців східної діаспори. Дослідник також звернув увагу на проблеми геополітичних стосунків із сусідніми державами, міжнародно-правового розмежування життя українства. Крім регулювання економічних проблем, окремого аналізу заслуговує діаспорне проживання українців Холмщини, Лемківщини, Підляшшя, Берестейщини, Кубані. А ше-асиміляційні процеси в середовищі українства Румунії, Угорщини, Словаччини під виглядом русинських етнокультурних потуг, через відсутність рідмовної освіти.

М.Дністрянський, характеризуючи еволюцію та сьогодення явищ і процесів в політико-географічному вимірі, звертає окрему увагу на Закарпаття (як окрему історико-етнографічну зону української етнічної

території). На наш погляд, автор не досить вдало модернізує деякі історичні терміни Закарпаття. Враховуючи принципи історизму, доцільно вживати терміни "сойм" (не "сейм"), "комітати" (не "повіти"). Це ж стосується кількості угорців в Закарпатській області. Автор вказує цифру 90 тис. чол. Проте, згідно даних перепису 1989р. їх кількість становила 155,7 тис. чол. На стор. 154 вказано, що Закарпаття межує із 3 державами. Але добре відомо, що крім Угорщини, Румунії та Словаччини Закарпатська область України межує з Польщею. Крім цього, впадає у вічі опечатка (стор. 273) про рік створення Українського культурологічного клубу в Києві та створення у Львові "Товариства Лева" (не 1997, а 1987 р.).

Проте такі зауваження аж ніяк не впливають на загальну високу оцінку монографії. Дослідник, на наше переконання, має рацію, коли стверджує про важливість збереження в Україні унітарного адміністративного територіального устрою (АТУ). Збереження принципу унітаризму доцільно виходячи із наступного апіорного фактору. Це- проживання державотворчого етносу на власній етнічній території (на 95%) та відсутність цілісних ареалів автохтонних етносів на території України. Тому події на Закарпатті, в Південно-Східній Україні та в Криму початку 90-х років були приречені на провал. М.Дністрянський твердить, що не є конструктивним й історико-етнографічний принцип АТУ. Адже адміністративні одиниці минулих епох (Галичина, Буковина, Таврія, Підкарпатська Русь) є наслідками зовнішнього втручання іноземних держав. Це- потенційний фактор негативних процесів в українській етнополітиці та бар'єри, які наразі перешкоджають процесу консолідації української нації.

Виключно актуальними є три останні розділи монографії присвячені етнополітичній, етноконфесійній та партійній структуризації українського суспільства. Насамперед, структурно-функціональний аналіз етнополітичної ситуації адало ілюструє реалії етнополітичного буття України. Підрахунки автора свідчать, що українці становлять більшість на 95% території, що характерно для моноареальних держав із наявністю етнополітичних меншин. Останні проживають дисперсно або компактно в міській або сільській місцевості. Так, 87,6% росіян, 79,3% білорусів та 99,1% євреїв-проживають в містах. Сільське населення- румуни (74%), гагаузи (72,5%), молдавани (66,7%), угорці (61,4%), болгарини (57,2%). Такий *modus vivendi* фактично свідчить і про етністичні аспекти розселення вказаних етногруп. Адже, більшість угорців проживає на Закарпатті, більшість болгар- в Одеській області, більшість румун- в Чернівецькій області, більшість поляків- в Житомирській області, росіяни частково компактно проживають в Сумській, Харківській, Луганській, Донецькій областях та АР Крим.

Цікавим постає аналіз етнополітичної активності національних меншин України. Автор вдало виділив дві групи етнополітичних спільнот. Перші- активні національні меншини (євреї, румуни, поляки) і менш активні національні меншини (білоруси, росіяни). Найбільшою є чисельність

єврейських, німецьких та російських товариств. Природно, що ціннісні орієнтації та геополітичні інтереси цих спільнот є продуктом власного етноцентризму. Тому актуальною є проблема конструктивного співробітництва між національно-культурними товариствами в рамках українського правового поля. Адже на початку 90-х років окремі організації етнополітичних меншин проявили деструктивну позицію у становленні і розвитку державності українського етносу. Так, угорські товариства Закарпаття активною підтримкою політичного русинства приклались до спроб дестабілізації політичної ситуації в краї, румунські організації Чернівецької області- до спроб відторгнення частини української Буковини, а російські організації Криму- до проявів сепаратизму і російського імперського експансіонізму. Активність громадських організацій національних меншин, на наш погляд, потребує детального теоретичного вивчення та предметно-практичного моніторингу і на сучасному етапі. Поступ українського державотворення вимагає орієнтації в активності етнополітичних меншин в загальнодержавному, регіональному, міждержавному аспектах.

Такі явища в житті суспільства як політичні вибори та врахування електорального поля активності населення повністю відповідають груповій (не індивідуальній) солідарності. А як відомо, етнічна ідентифікація та солідарність є найбільш глибинною. Окремі політичні сили прагнуть реалізувати власні експансивні та шовіністичні сили прагнучи в політичних цілях. В такому аспекті особливого значення набуває географія політичних партій України. М.Дністрянський подає класифікацію партій на основі політико-географічного чинника та ідеологічних засад. Він вказує на ліві та лівоцентристські партії (КПУ, СПУ, ПСПУ), що орієнтуються на реставрацію экс-СРСР. Окремі (СДПУ(о), АПУ, НДП та ін.) виступають за федералізацію та децентралізацію (регіоналізацію) України. На іншому полюсі- національно-демократичні та націонал-патріотичні партії (НРУ, УРП, КУН, УКРП та ін.), що прагнуть згуртувати знесиленій від тривалого бездержавного буття український етнос. Це особливо актуально і на сучасному етапі (вибори 2002).

Цікавими є розрахунки автора щодо підтримки політичних партій (в політико-географічному вимірі) на виборах 1998 р. Так, КПУ, НРУ та Партія зелених України мали загальнодержавне значення. Інші партії, що пройшли до парламенту представляли інтереси окремих регіонів та особисті зв'язки лідерів партій. "Громада"- в Дніпропетровській області, ПСПУ- в Сумській і Харківській областях, НДП- в Вінницькій та Миколаївській областях, Аграрна партія- в Волинській та Рівненській областях, "Соціалісти-селяни"- в Черкаській, Хмельницькій, Полтавській областях, СДПУ(о)- на Закарпатті. Окреме та оригінальне явище в українському політикумі 90-х років- Партія мусульман України. Оригінальне, в силу органічного поєднання двох складових: етнополітичного та етноконфесійного чинників. Проте, політичні дивіденди від такого єднання ще чекають своєї практичної реалізації в

близькому етнополітичному майбутті України (проблема Криму), враховуючи сучасні глобальні етнополітичні процеси у світі.

Вдалим і актуальним є висновок автора про те, що лише перегрупування дрібних державницьких партій у потужні блоки, що стоять на ґрунті прагматизму, справить вагомий ефект на поступальний розвиток українського суспільства. Це зауваження особливо доречне наразі, за умов розгортання політичної виборчої кампанії потужного блоку державницьких партій блоку "Наша Україна" на чолі із харизматичним лідером В.Ющенко.

Привертають увагу порівняння, аналогії та кореляції дослідника щодо етнополітичної та етноконфесійної структуризації України. Автор переконливо доводить, що орієнтації УПЦ (МП) на Росію, її русифікаторське середовище поставили ряд перепон і труднощів у консолідації української нації в етноконфесійному плані. З іншого боку, на фоні колишнього "всезагального атеїзму" відбувається розгортання сітки протестанських релігійних організацій. Останні, в свою чергу, відіграють неабияку роль в українському політикумі останніх років. Згадаймо вибори 1998 р. і широку підтримку партії "Громада" протестанськими організаціями завдяки особистим зв'язкам лідерів партії (особливо О.Турчинова) із протестанськими колами в Україні та на Заході. Згадаймо і підтримку УПЦ (МП) Партії регіонального відродження України; а з іншого боку "симпатії" Слов'янської партії, ПСПУ, КПУ до УПЦ (МП) як фактор залучення електорату. В свою чергу РКЦ (римо-католицька церква) має виняткову підтримку серед національних меншин (поляки, угорці). І лише УГКЦ, УАПЦ та УПЦ (КП) мають національно-культурне обличчя.

Втім, дослідник зауважує, що етноконфесійний чинник не є самодостатнім в аспекті геополітики та політичної географії. Ми солідарні із цим твердженням автора ще й через те, що сучасні дослідження серед молодого покоління свідчать про орієнтації в першу чергу на етнокультурну та мовну ідентифікацію, а не конфесійну належність. Так, наші власні етносоціологічні студії етнокультурної самоідентифікації молодшої генерації Закарпаття свідчать про відведення релігії (як індикатору чи маркеру етнічності; єднання етнофора із власним етносом) другорядних ролей.

Такі враження та думки виникли щодо нової монографії М.Дністрянського. Як видно, це в основному осмислення етнополітичної складової політичної географії України. На наш погляд, така лінія є провідною в праці дослідника. Переконаний, що лише держава, побудована на ґрунті національної ідеї зможе згуртувати український етнос. Українці в Україні проживають на 95% власної етнічної території. Величезна кількість українства опинилась за межами державних кордонів нашої держави. Отож, важливо оптимізувати негативні наслідки минулого та втілювати в життя нову модель державного життя українства в незалежній Україні. Ці висновки М.Дністрянського є важливими для державного майбуття українського етносу.